

УДК 37.01:316.4

**СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗНЗ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ВІТЧИЗНЯНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ
ДЖЕРЕЛАХ**

©Чеботарьова І. О.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Чеботарьова Ірина Олександрівна ORCID: 0000-0003-3040-0753; Christina_agency@mail.ru; аспірант кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

Питання визначення структури комунікативної компетентності має велике значення для реформування змісту сучасної освіти в світлі компетентнісної парадигми. Робота присвячена структурі комунікативної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу. У статті висвітлено проблемні питання, що стосуються визначення структури комунікативної компетентності, на основі аналізу україномовних, російськомовних та англомовних наукових джерел. У процесі дослідження було з'ясовано, що існує два підходи щодо визначення структури комунікативної компетентності: структура комунікативної компетентності розглядається в парадигмі «знання-вміння-навички»; структура комунікаційної компетентності є сума компетенцій: мовна компетенція та компетенції, пов'язані із середовищем, у якому відбувається спілкування, із темою комунікації, з метою та завданнями спілкування, методами досягнення мети під час комунікації. Наголошується на необхідності подальшої розробки підходу оцінювання комунікативної компетентності майбутніх керівників ЗНЗ у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура, керівник ЗНЗ, професійна діяльність, комунікативна діяльність.

Чеботарева И. А. «Структура коммуникативной компетентности руководителя союз: сравнительный анализ в отечественных и англоязычных научных источниках»

Вопрос определение структуры коммуникативной компетентности имеет большое значение для реформирования содержания современного образования в свете компетентностной парадигмы. В статье отображены проблемные вопросы, касающиеся определения структуры коммуникативной компетентности, на основе анализа украиноязычных, русскоязычных и англоязычных научных источников. Работа посвящена структуре коммуникативной компетентности руководителя общеобразовательного учебного заведения. В процессе исследования было выяснено, что существует два подхода относительно определения структуры коммуникативной компетентности : структура коммуникативной компетентности рассматривается в парадигме «знания-умения-навыки»; структура коммуникационной компетентности является суммой компетенций: языковая компетенция и компетенции, связанные со средой, в которой происходит общение, с темой коммуникации, с целью и заданиями общения, методами достижения цели во время коммуникации. Акцент сделан на необходимости дальнейшей разработки подхода оценивания коммуникативной компетентности будущих руководителей СОУЗ в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, структура, руководитель СОУЗ, профессиональная деятельность, коммуникативная деятельность.

I. O. Chebotarova “Communicative competency structure of education system managers: national and english-speaking learned treatise comparative analysis”

The definition of the communicative competency structure is important for reforming the present-day educational system within the meaning of the competent-based approach. The work focuses on the issues of the definition of the communicative competency structure on the basis of national and English-speaking learned treatise comparative analysis. The present article focuses on communicative competency structure of education system managers. Our research has revealed that there are two approaches according the definition of communicative competency structure: the communicative competency structure is defined as “knowledge and skills”; communicative competency structure is amount of competences: language competence and competences related to the environment in which is intercommunication, to the communication subject, to the communication object and tasks, to the methods of communication target. The emphasis is laid on necessity of further development of evaluation approach of future headmasters’ communicative competency in their professional training.

Key words: communicative competency, structure, education system manager, professional activity, communicative activity.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Комунікативна компетентність – це важлива складова професійної діяльності керівника ЗНЗ, ефективний інструмент у вирішенні управлінських завдань. Рівень професіоналізму керівників визначається не лише їхньою теоретичною і практичною підготовленістю, але й їхнім умінням спілкуватися з оточуючими: підлеглими, людьми рівного чи вищого статусу. Таким чином, комунікативна компетентність управлінців у сфері освіти є важливою складовою управління навчальним закладом.

Однак перед тим, як говорити про формування цієї складової професійної діяльності, потрібно з’ясувати, які саме якості особистості, вміння та навички потрібно розвивати в рамках роботи над комунікативною компетентністю. Таким чином, виникає питання про структуру комунікативної компетентності керівника – розгляду цієї проблеми і буде присвячено нашу роботу.

Аналіз досліджень та публікацій. Про зміст та структуру комунікативної компетентності йдеться в роботах українських та російських науковців: В. Кан-Каліка, А. Богуш, Л. Виготського, О. Боровець, М. Заброцького, Н. Крюкової, Г. Руріка, А. Савостьянова, О. Савченко, А. Маркової, С. Скворцової, В. Сухомлинського тощо.

Комунікативна компетентність є інтегральним поняттям, тому стає об’єктом досліджень багатьох наук: педагогіки, психології, соціальної психології, філології.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі це питання висвітлюється в роботах Н. Абашиної, І. Зимної, А. Леонтьєва, А. Хуторського та інших. Вони визначають комунікативну компетентність як здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми завдяки розумінню себе та інших при постійній зміні міжособових відносин та умов соціального середовища. На думку А. Хуторського, комунікативна компетентність включає знання мов, уміння спілкування з людьми, навички взаємодії в колективі, володіння різними соціальними ролями [19, с. 58].

У рамках соціальної психології поняття комунікативної компетентності досліджували Ю. Жуков, Ю. Ємельянов, В. Мясіщев, Л. Петровська та інші. Так, Л. Петровська робить наголос на тому, що комунікативна компетентність формується в процесі навчальних заходів. Більшість філологів (Е. Арцишевська, М. Кабардова та інші) вважають, що складовою комунікативної компетентності є лінгвістична (мовна) компетентність.

Сутність та структуру комунікативної компетентності вивчали такі вітчизняні вчені, як Н. Бібік, А. Бойко, Л. Бондар, Л. Ващенко, І. Войтенко, І. Зайцева та інші. У своїх роботах вони реалізують декілька підходів до з’ясування структури комунікативної компетентності. Так, В. Захаров, В. Лабунська, Е. Руденський сфокусовані на знаннях та здібностях, необхідних для здійснення спілкування. А. Захаров та А. Мудрик – на описі

структури комунікативної компетентності через комунікативні вміння. Е. Сидоренко називає серед структурних елементів комунікативні знання, здібності та навички.

У зарубіжній науковій літературі структуру комунікативної компетентності досліджували Л. Бахман, Э. Берн, Дж. Костер, Х. Ласвел, К. Левин, М. Лустиг, А. Маслоу, Дж. Мід, Е. Мелібруд, Дж. Морено, А. Палмер, Дж. Равен, К. Роджерс, С. Сабі, С. Уілсон, Д. Хаймс та ін.

На думку Г. Рикхейта, комунікативна компетентність безпосередньо впливає на здатність людей досягати поставлених цілей [24, с. 262]. М. Канал та М. Свейн створили теоретичну модель комунікативної компетентності, яку вони визначають як відносини та взаємодію між граматичною компетенцією (або знаннями граматики) та соціолінгвістичною компетенцією (або знаннями мови, якою користуються індивіди) [20, с.34].

Комунікативну компетенцію по відношенню до професій спрямування «людина-людина» розглядали С. Максименко та М. Заброцький, Н. Завініченко, В. Кустова, В. Артемчук. Про аспекти формування комунікативної компетенції керівника (управлінця) говорять Г. Бакірова, О. Загородна, О. Краєвська тощо.

Велика кількість робіт, присвячених цій темі, свідчить про її надзвичайну актуальність.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є висвітлення проблемних питань, що стосуються визначення структури комунікативної компетентності, на основі аналізу україномовних, російськомовних та англійськомовних наукових джерел. Також нас цікавить структура комунікативної компетентності керівників освіти, адже саме ця компетентність є домінуючою складовою їхньої професійної діяльності.

Ми наголошуємо, що сьогодні не існує єдиної думки щодо компонентів структури комунікативної компетентності загалом і комунікативної компетентності керівників зокрема. Зміст та структура цих понять постійно переглядаються, адже перманентно змінюються роль та засоби комунікації, з кожним роком збільшується її інтенсивність. Так, нині для спілкування, зокрема на професійному рівні, все частіше використовують інформаційні технології; у спілкуванні відходить на другий план обмін інформацією, воно все більше перетворюється на засіб впливу, на ключову умову досягнення успіху в професійній діяльності.

За даними Всесвітнього форуму з навчання та технологій, який проходив у 2010 р. у Лондоні в рамках реалізації проекту «Оцінювання та викладання навичок XXI-го ст.», комунікація – це основний спосіб роботи в сучасному світі [3, с. 88]. С. Уілсон та С. Сабі також визнають, що від рівня сформованості комунікативної компетентності великою мірою залежить успіх в особистих та професійних стосунках [27, с.120].

Зацікавлення питаннями, пов'язаними з комунікативною компетентністю, передували роботи дослідників, які вивчали роль комунікації в людському суспільстві. Так, німецький філософ і соціолог Ю. Габермас у праці «Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство» зобразив ідеальну комунікативну модель (так зване дискурсне спілкування), фактично запропонувавши замінити ринкові відносини досягненням суспільної згоди в результаті комунікації, публічної дискусії [5, с. 152].

М. Лустиг та Дж. Костер у праці «Міжкультурна комунікація: міжособистісна комунікація через культури» розглядають комунікацію в міжкультурному та компетентнісному аспекті [23, с. 304], Д. Охер, М. Вьєман, Д. Мулен, Дж. Теван визначають її характерні риси, Б. Дігнен (праця «Спілкування через культури») говорить про роль комунікації в міжнародній взаємодії та бізнесі.

Поняття «комунікативна компетентність» вперше було введено Д. Хаймсом у 1966 р. як контрастне до поняття «лінгвістична компетентність», запропонованого Н. Хомським. Д. Хаймс провів етнографічне дослідження комунікативної компетентності, вивчаючи комунікативні форми та функції в інтегральному взаємозв'язку [22, с. 116]. Цей підхід Д. Хаймс назвав етнографією комунікації. В межах цього напрямку вивчаються моделі мовної поведінки, прийняті в тій або іншій культурі, етнічній або соціальній групах.

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Із 60-х років ХХ століття комунікативна компетенція починає вивчатися і вітчизняними науковцями, що працюють у сфері педагогіки та лінгводидактики. Л. Бірюк виділяє такі етапи вивчення комунікативної компетенції у вітчизняній практиці: передкомунікативний період – 60–80-ті рр., комунікативний період – та 80–2000 рр., комунікативно-компетентнісний період – 2000 рр. – по сьогодні.

Протягом 60–80-их рр. науковці не розрізняли понять «мова» і «мовлення»; діяльність, спрямована на набуття комунікативних навичок, до 70-рр. ХХ ст. позначалася терміном «розвиток мови». Для розвитку мовлення пропонувався ряд комунікативних вправ на збагачення словника антонімами та синонімами, на складання переказів, творів. Однак при цьому вважалося, що основною дидактичною одиницею під час навчання мовлення є речення, а не зв'язне висловлювання

У 70-х рр. ХХ ст. серед різноманітних підходів до організації навчання (діяльнісного, системного тощо) науковці починають виділяти і комунікативний. Найактивніше цей підхід розробляється в рамках методики викладання іноземних мов (праці Є. Аршавської, К. Платонова, Д. Слобина тощо). Науковці звертають увагу, що рівень оволодіння іноземною мовою в різних людей зумовлюється індивідуальними чинниками: мовними вміннями; мотивацією до навчання; здатністю до слухового аналізу. Вченими Б. Ананьєвим, Л. Виготським, А. Добровичем, О. Леонтьєвою досліджуються механізми, закономірності, структура комунікації (у вітчизняній термінології «спілкування»), комунікаційні вміння [1, с. 9].

У 80-90-х рр. ХХ ст. відбувається усвідомлення того, що сенс навчання не в засвоєнні інформації «про всяк випадок», а в набутті знань, які дають змогу людині професійно розвиватися та вдосконалюватися. У цей проміжок часу психологи (Б. Ананьєв, І. Зимня, А. Мудрик, Б. Ломов, О. Леонтьєв та ін.) досліджують психологічні основи формування комунікативної компетентності, науковці-дидактики (А. Дмитрієв, І. Лернер, Ю. Бабанський, В. Дьяченко, М. Скоткін) звертають увагу на роль спілкування в освітній діяльності. Вчені визнають комунікативність інтегральною властивістю особистості [1;2].

Починаючи з 2000-х рр. відбуваються апробації комунікативного підходу в професійній підготовці найрізноманітніших фахівців, зокрема керівників освітніх установ.

Важлива роль комунікативної компетентності в різних сферах життя визнана всім світом. Під час дослідження, здійсненого у 2000 р. Організацією економічного співробітництва та розвитку спільно з Федеральним статистичним управлінням Швейцарії, всі 12 країн (Австрія, Бельгія, Голландія, Данія, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, США, Фінляндія, Франція, Швеція, Швейцарія), які брали участь у проекті DeSeCo: Country Contribution Process, вказали комунікативну компетентність у переліку ключових компетентностей [3, с. 88].

На сьогодні різним аспектам комунікації присвячено близько двохсот теорій, що розглядають її з психологічної, філософської, етичної, соціологічної, управлінської, лінгвістичної точок зору.

У різних галузях знань комунікативна компетентність має власне змістове наповнення. З погляду когнітивної лінгвістики – це володіння стратегією вибору мовного ресурсу для передачі повідомлення (семантики, лексики, синтаксису, послідовності фраз, комунікативних дій висловлювання). У соціології комунікативна компетентність є компонентом соціального статусу нарівні із способом життя, освітніми і професійними характеристиками [18, с. 116]. Психологи визначають комунікативну компетентність як ситуативну адаптивність, а також вільне володіння засобами соціальної поведінки (вербальними та невербальними); сукупність умінь, навичок, потрібних для здійснення ефективного спілкування.

Дослідники О. Аршавська, Д. Ізаренков, М. Вятютнев, О. Скворцова та інші обстоюють думку, що комунікативну компетентність слід визначати як здатність до комунікації, спроможність нормативно або творчо використовувати мову для спілкування в різноманітних сферах життя відповідно до ситуації спілкування і наявного співрозмовника.

Комунікативну компетенцію вчені розглядають як окрему характеристику особистості (Л. Петровська, Е. Сидоренко, Л. Цветкова, О. Муравйова, І. Макаровська), як частину більш широкого поняття (В. Куніцина, В. Спиваю), як частину інших компетенцій і одночасно як окрему характеристику особистості (Ю. Жуков), як індивідуальну якість і певний стан свідомості групи людей (Ю. Ємельянов). При цьому науковці погоджуються з тим, що ця властивість особистості є набутим явищем – під час природної комунікації або в процесі спеціально організованого навчання [9, с. 56].

В англійських джерелах, говорячи про компетентності, науковці мають на увазі домінуючі форми активності особистості та одночасно ступінь сформованості професійних навичок і умінь, оволодіння професійними якостями.

При визначенні рівня сформованості комунікативної компетенції західні дослідники звертають увагу на такі категорії, як успішність у її застосуванні, досягнення та ефективність у роботі, поведінка, особистісні характеристики індивіда [16, с.92]. У цьому полягає головна відмінність між вітчизняним та західноєвропейським підходом: у вітчизняній традиції професійні якості працівника оцінюються на основі наявності необхідних для здійснення професійної діяльності рис [13, с.21]. Однак потрібно визнати, що західноєвропейські вчені також не мають спільного погляду на зміст поняття «комунікативна компетентність» та його структуру.

Комунікативна компетентність керівника є більш вузьким поняттям по відношенню до загальної комунікативної компетентності. На думку О. Загородної, в професійній діяльності управлінця ця компетентність визначає правила комунікативної взаємодії (вербальної та невербальної) й соціолінгвістичної доцільності, необхідні для засвоєння свого та чужого досвіду в управлінській сфері [8, с. 30].

Як уже говорилося вище, не існує загальноприйнятої думки про структуру комунікативної компетентності. Вчених, що вивчають це питання, умовно можна розділити на дві групи. До першої належать науковці, які розглядають структуру комунікаційної компетенції в категоріях «знання», «уміння», «навички» та подібних. З цієї точки зору її компонентами є комунікаційні знання, вміння та навички, що:

- застосовуються під час різних ситуацій спілкування (Н. Гез)[6, с. 20];
- допомагають зрозуміти чужі продукти мовленнєвої діяльності (Казарцева О., Федоренко Ю.) [10; 17];
- є відповідними меті, ситуаціям, сферам спілкування та
- є достатніми для досягнення певної комунікативної мети (Г.Рупік)[14, с. 360].

Такий компонент, як знання, на думку М. Вятютнева, містить відомості з граматики, лексики, інформацію про правила спілкування, етикетні формули, вживані мовленнєві засоби [4, с. 34].

Серед умінь та навичок М.А. Хазанова виділяє володіння мовою, уміння створювати прогностичну модель поведінки об'єкта спілкування, емпатію, особистісні характеристики суб'єкта спілкування (адекватна самооцінка, соціальна спрямованість); Г. С. Трофімова та Г. М. Андрєєва – здатність до орієнтації у різних ситуаціях спілкування; Столяренко Л.Д. – здатність встановлювати контакти і підтримувати взаємини з іншими людьми; Л.А. Петровська – володіння системою внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективного спілкування; О.І. Муравйова, Е.В. Ключев та І.Н. Горелова – застосування наявного в суб'єкта спілкування набору комунікаційних тактик і стратегій. Н.Гез вважає, що комунікант повинен володіти умінням співвідносити мовні засоби з умовами та метою спілкування, а також розуміти особливості стосунків між сторонами спілкування [6, с. 22]. М. Вятютнев додає до традиційних компонентів ще один – здібності (якості) особистості [4, с. 28].

Серед зарубіжних учених поширені схожі погляди на структуру комунікативної компетенції. При цьому західні дослідники розрізняють внутрішню та зовнішню структуру комунікативної компетентності. У внутрішній структурі комунікативна компетентність пов'язана із термінами «effectiveness» (ефективність) та «appropriateness» (доцільність),

адже результат комунікації (тобто наслідок комунікативної компетентності) виражається саме в категорії ефективності; категорія ж доцільності враховує ситуацію, умови, які мають місце при даній соціальній взаємодії. В зовнішній структурі поняття «комунікативна компетентність» пов'язане з концептами «performance» (виконання, практичне застосування мови), «skill» (уміння, здібності), «knowledge» (знання), «motivation» (мотивація), «emotion» (емоція), «behavior» (поведінка) [24, с. 262].

Вчений Б. Шпітсберг виділяє такі компоненти комунікативної компетентності, як знання (наприклад, знання про те, яку стратегію поведінки обрати у конкретній ситуації), навички (типи поведінки, що використовуються) та мотивація, вказуючи таким чином на тісний зв'язок поведінкового, когнітивного та афективного компонентів у спілкуванні. Серед інших компонентів структури, які називають зарубіжні дослідники, можна згадати чутливість (тобто здатність виказувати повагу, увагу), зобов'язання (прагнення під час самоосвіти та самовдосконалення уникати помилок, а також знаходити ефективні шляхи взаємодії) тощо.

Найбільш розробленою в парадигмі «знання-вміння-навички» є структура комунікативної компетентності, створена в процесі виконання проекту DeSeCo: Country Contribution Process. Її компонентами є:

- знання (знання рідної та іноземної мов – щодо лексики, граматики, стилістики; обізнаність про типи вербальної взаємодії і основні риси функціональних стилів усної мови; розуміння основних рис, притаманних письмовій мові; розуміння рис паралінгвістичної комунікації (міміка, жести, інтонація), а також культурних і соціальних аспектів, які мають місце в різних географічних, комунікативних, соціальних середовищах – для іноземної мови);
- уміння та навички, що стосуються рідної та іноземної мови (вміння спілкуватися (усно та письмово); вміння слухати та розуміти чужі висловлювання, а також чітко та усвідомлено висловлюватися самому; вміння читати та розуміти інформаційні, навчальні, розважальні тексти; вміння писати тексти різних видів відповідно до їхньої цільової спрямованості; вміння усно чи письмово формулювати власні думки, враховуючи всі відомі точки зору; навички використання різного типу підказок (карт, схем, нотаток) для розуміння або створення ускладнених висловлювань (промов, інтерв'ю, дебатів);
- ставлення, схильності, орієнтири (стосовно рідної мови – розвиток прихильного ставлення з визнанням її ролі у власному культурному збагаченні; визнання права інших на власні думки та висловлювання; участь в діалозі; впевненість під час публічного виступу; розвиток прихильного ставлення до міжкультурного збагачення; любов до літератури; стосовно іноземної мови – стійкість до стереотипів та розуміння культурних відмінностей) [3, с. 92].

Комунікативна компетентність керівників є частиною їхньої загальної професійної компетентності. Розглядаючи структуру комунікативної компетентності керівника ЗНЗ як сукупність знань, умінь, навичок, потрібно пам'ятати, що ці засоби призначені для використання на міжособистісному, діловому, масовому та міжкультурному рівнях, а тому при їх розгляді потрібно враховувати такий аспект, як відповідність соціальним та культурним нормам комунікативної поведінки у конкретній ситуації. Крім того, дослідники погоджуються, що для здійснення ефективної комунікації потрібно зважати і та такий компонент, як особисті якості керівника (його ціннісні орієнтири, необхідний рівень соціальної та психологічної зрілості тощо) [13, с.52]. При цьому жоден компонент структури комунікативної компетентності керівника не є самодостатнім – вони взаємопов'язані метою індивіда (управлінця) ефективно здійснювати соціально-доцільну комунікацію.

Ми вважаємо, що сучасні умови існування суспільства вимагають включення до структури комунікативної компетентності керівника ЗНЗ такого компоненту, як уміння користуватися засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. Адже бурхливий технічний розвиток ХХ-ХХІ століть дозволив виділити, крім традиційних вербальної та

невербальної комунікації, такий вид спілкування, як комунікація, опосередкована інформаційними технологіями. Це електронні листи, зв'язок через Skype, інші меседжери, комунікація у веб-класах, під час веб-конференцій тощо. Сьогодні таке спілкування є невіддільною частиною комунікативної діяльності керівника. Тому ми підтримуємо думку тих дослідників (наприклад, О. Краєвської), які вважають, що воно має знайти відображення у структурі комунікаційної компетентності.

Інша група дослідників, що досліджує структуру комунікативної компетентності, пропонує розглядати її як набір компетенцій (деякі вітчизняні дослідники оперують у даному випадку поняттям «компетентність», що свідчить про плутанину в термінології).

Найпростіший перелік наводить О. Аршавська. На її думку, основними структурними компонентами комунікативної компетентності є мовна та соціальна (соціолінгвістична) компетенції.

Мовна компетенція у даному випадку – це система знань про мову як про складне соціокультурне явище, а також сформовані фонетичні, морфемні, орфоепічні, лексичні, синтаксичні мовні вміння. В соціолінгвістичну компетенцію входять знання та вміння, що визначають соціальний аспект використання мови (наприклад, правила ввічливості) та забезпечують збереження культурологічних установок під час формування мовленнєвих умінь.

Інший структурний набір подає Д. Ізаренков. На його погляд, базисними складовими комунікативної компетентності є мовна компетенція (вміння усвідомлено будувати граматично правильні висловлювання), предметна компетенція (відповідає за зміст висловлювання і забезпечує одержання знань про фрагмент світу, про який іде мова) і прагматична компетенція (здатність використовувати висловлювання під час спілкування відповідно до його умов) [9, с.56].

Ю.Федоренко виділяє в комунікативній компетентності багато компонентів, пов'язаних із формуванням та відтворенням висловлювання: мовну компетенцію (лексичні, фонетичні, граматичні, орфографічні знання), мовленнєву компетенцію (вміння аудіювати, читати, писати, мовленнєві вміння), лексичну компетенцію (знання лексики і мовленнєві лексичні навички), граматичну компетенцію (знання, а також мовленнєві навички, пов'язані з граматиною), фонетичну компетенцію (фонетичні знання, мовленнєво-слухово-вимовні навички), соціокультурну компетенцію (стосується країнознавства та лінгвокраїнознавства), компетенцію, що відноситься до говоріння [17, с.64].

Проте більшість науковців дотримуються думки, що в структурі комунікативної компетентності мають бути відображені не лише пов'язані з мовою компоненти, але й ті, що мають вплив на комунікативну ситуацію. Традиційно їх розглядають як тріаду: когнітивний, емоційний та поведінковий. У зв'язку з цим російські науковці виділяють такі складові комунікативної компетентності: зорієнтованість у ситуаціях спілкування, засновану на знаннях та досвіді сторони спілкування [12, с.37]; спроможність само розуміння та розуміння стану інших (психічного стану, міжособистісних відносин, соціальних умов тощо) [12, с.45]; готовність і спроможність контактувати з людьми [2, с. 158]; внутрішні засоби та ресурси, необхідні для побудови та регуляції комунікативної дії [7, с. 28].

Подивимося, що з цього приводу говорять західноєвропейські вчені. За Д. Хаймсом, комунікативна компетенція об'єднує когнітивні, психологічні, соціальні, культурні фактори. Про структуру комунікативної компетентності він говорить, що вона складається із граматичної, соціолінгвістичної, стратегічної і дискурсивної компетенцій [22, с. 137].

С. Савіньон вважає, що структуру комунікативної компетентності утворюють: граматична компетенція (знання про граматичний рівень речення), соціолінгвістична компетенція (розуміння соціального контексту, в якому застосовується мова), дискурсивна компетенція (вміння продукувати висловлювання), стратегічна компетенція (яка компенсує часткові знання, уміння та навички). Особливу увагу дослідниця звертає на останній компонент, покликаний компенсувати неповні знання мови під час виконання професійних обов'язків [26, с.145].

Зосереджуючись на структурі комунікативної компетентності керівника ЗНЗ, слід враховувати, що на її наповнення впливають особливості, пов'язані з виконанням управлінцем своєї професійної ролі. Це дає привід Г.Філь, Л.Пашко, Н.Ларіній, О.Руденко виділяти у структурі комунікативної компетентності управлінця такі компоненти:

- мовну компетентність (знання мовного коду; володіння всіма правилами мовної трансформації; володіння необхідним для даної ситуації запасом слів);
- культурну компетентність (орієнтація у культурних кодах, ціннісних установках, звичаях, ритуалах, стереотипах середовища спілкування; володіння навичками комунікативної діяльності, її усталеними стратегіями і тактиками);
- прагматичну компетентність (уміння користуватись правилами спілкування; законами рольової комунікації; прийомами, що підвищують ефективність комунікації; уміння прогнозувати ситуацію, обирати відповідний інструментарій та стилістику спілкування, вирішувати конфліктні ситуації);
- предметну компетентність (розуміння законів зовнішнього та внутрішнього світу, способів їх групування в рамках даної ситуації спілкування);
- стратегічну компетентність (уміння обирати ефективну стратегію і тактику комунікації);
- ілокутивну компетентність (здатність реалізовувати мету спілкування з використанням вербальних та невербальних засобів комунікації);
- представницьку компетентність (володіння технологіями (поведінковими, вербальними, невербальними тощо), необхідними для здійснення публічного виступу або спілкування);
- технологію комунікативного лідерства (моделі вербальної та невербальної поведінки, покликані переконати іншу сторону спілкування, спонукати її до дій тощо) [13; 18].

З цього погляду комунікаційна компетентність керівника ЗНЗ – це спосіб бачення ситуації комунікації з професійної точки зору, володіння набором компетенцій (і відповідно комплексом знань, умінь, навичок), для здійснення продуктивного обміну інформацією, думками, цінностями, ідеями; володіння ефективними стратегіями і тактиками комунікативної діяльності, а також технологіями комунікативного лідерства; наявність представницьких комунікативних якостей.

Висновки. Таким чином, бачимо, що більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників визнають залежність комунікативної компетентності не лише від факторів, пов'язаних із мовою (мовленням), але й від комунікативної ситуації, індивідуальних якостей особистості та соціальної ролі комуніканта. Разом із тим доводиться констатувати, що різноманітність підходів до розуміння структури загальної комунікативної компетентності (не кажучи вже про її професійний аспект) свідчить про складність та суперечливість самого поняття. Також потрібно визнати, що велику роль у неоднозначності трактування цієї категорії відіграє різний підхід науковців до змістового наповнення термінів «компетентність» та «компетенція».

Під час нашого дослідження було з'ясовано, що і в україно-російськомовній, і в англійській літературі є розбіжності в підходах до визначення структури комунікативної компетентності керівника. Ми визначили, що існує дві групи дослідників:

1. Науковці, що розглядають структуру комунікативної компетентності в парадигмі «знання-вміння-навички» (опційно додаючи до цього набору такі компоненти, як «схильності», «мотивація» тощо).
2. Дослідники, які дотримуються думки, що структуру комунікаційної компетентності є сума компетенцій. Ключовою серед них є мовна компетенція (її виділяють усі дослідники); серед інших можна вирізнити компетенції, пов'язані із середовищем, у якому відбувається спілкування (соціокультурна, культурна компетенція), із темою комунікації (предметна), з метою та завданнями спілкування (прагматична, стратегічна), методами

досягнення мети під час комунікації (представницька, ілюкативна, технологія лідерства тощо).

Також ми констатуємо, що англомовні джерела містять більш розроблені моделі структури комунікативної компетентності в парадигмі «знання-вміння-навички», вітчизняні науковці активно працюють над деталізацією структури комунікативної компетентності як набору компетенцій (субкомпетентностей).

Зрештою обидва підходи відображають тенденцію присутності у структурі не лише мовних (пов'язаних із правилами побудови висловлювання), а й позамовних (суспільних, особистісних тощо) компонентів.

Перспективи подальших досліджень. Визначення структури комунікативної компетентності – це питання, яке має велике значення для реформування змісту сучасної освіти в світлі компетентнісної парадигми. Результати нашої роботи дозволять нам розробити підхід до оцінювання комунікативної компетентності майбутніх керівників ЗНЗ у процесі професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Бірюк Л. Ретроспектива формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Л. Бірюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2015. – Вип. 52. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/52/1.pdf.

2. Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О. В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1996. – 373 с.

3. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи [Електронний ресурс] / Ю. С. Вторнікова // Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць. – Полтава, 2011. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/344/1/Vtornik%5B1%5D.pdf>

4. Вятютнев М. Н. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка / М. Н. Вятютнев // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : материалы VI международного конгресса преподавателей русского языка и литературы. – М., 1986. – С. 34.

5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас; пер. з нім. А. Онишко; під. ред. М. Прихода. – Л.: Літопис, 2000. – 317 с.

6. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17-24.

7. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растяжников. – М., 1990. – 104 с.

8. Загородна О. Ю. Формування комунікативної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інноваційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Юрійвна Загородна. — Вінниця, 2010. – 254 с.

9. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54-60.

10. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения : учеб. пособие / О. М. Казарцева. – М. : Флинт, Наука, 1999. – 496 с.

Кипиченко Н. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/443/1/Кипиченко%20Н.С..pdf>

11. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий // Под ред. Е. С. Кузьмина и В. Е. Семенова. – Л.: Лениздат, 1987. – 143 с.

12. Пашко Л. А. Комунікативна компетентність керівника : навч.-метод. матеріали / Л. А. Пашко, Н. Б. Ларіна, О. М. Руденко ; упоряд. Г. І. Бондаренко. – К. : НАДУ, 2013. – 76 с.

13. Рурік Г. Л. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу / Г. Л. Рурік // Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: наук. посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 344-380.

14. Соловьева О. В. Коммуникативная компетентность психолога: подходы и концепции [Электронный ресурс] / О. В. Соловьева, Ю. В. Аникеева // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2012. – № 1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnaya-kompetentnost-psihologa-podhody-i-kontseptsii>.
15. Уолтон Д. Аргументы Ad hominem / Д. Уолтон; пер. с англ. Н.Я. Мазлумяновой. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2002. – 352 с.
16. Федоренко Ю. С. Комуникативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63-65.
17. Філь Г. В. Комуникативна компетентність керівника та її значення в управлінській діяльності [Електронний ресурс] / Г. В. Філь // Екзистенційні та комуникативні питання управління: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – Суми: Сумський державний університет, 2014. – Ч. 2. – С. 114-117. – Режим доступа: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34620/1/Fil_communicative%20competence.pdf.
18. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
19. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – № 1. – P. 1–47.
20. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // Sociolinguistics / J. B. Pride and J. Holmes (eds.). – Harmondsworth: Penguin. – 1972. – P. 269-293.
21. Hymes D. Two types of linguistic relativity / D. Hymes // Bright W. Sociolinguistics. – The Hague: Mouton. – 1966. – P. 114-158.
22. Lustig M. Intercultural communication: interpersonal communication across cultures / M. Lustig, J. Koester. – Boston : Pearson Education, 2010. – 395 p.
23. Rickheit G. Handbook of Communication Competence / G. Rickheit, H. Srohner. – Gottingen : Hubert & Co, 2008. – 561 p.
24. Rickheit G. Handbook of communication competence / G. Rickheit, H. Strohner. – Berlin, 2008. – 561 p.
25. Savignon S. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice / S. Savignon. – New York : McGraw-Hill Humanities, 1997. – 288 p.
26. Wilson S. Explicating Communicative Competence as a Theoretical Term. Handbook of Communication and Social Interaction Skills / S. Wilson, C. Sabee. – Mahwah, N.J. : Erlbaum. – 154 p.

References

1. Biryuk, L 2015, 'Retrospektyva formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya v protsesi profesiynoyi pidhotovky', *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoyi shkoly*, iss. 52, <http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/52/1.pdf>/
2. Zhukov, JuM, Petrovskaja, LA & Soloveva, OV (eds.) 1996, *Vvedenie v prakticheskiju socialnuju psihologiju*, Smysl, Moskva.
3. Vtornikova, YuS 2011, 'Komunikativna kompetentnist u strukturi klyuchovykh kompetentnostey hromadyan Yevropy' *Vytoky pedahohichnoyi maysternosti*, Poltava, <<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/344/1/Vtornik%5B1%5D.pdf>>/
4. Vjatjutnev, MN 1986, 'Tradicii i novacii v sovremennoj metodike prepodavaniya russkogo jazyka', *Nauchnye tradicii i novye napravleniya v prepodavanii russkogo jazyka i literatury*, materialy VI mezhdunarodnogo kongressa prepodavatelej russkogo jazyka i literatury, Moskva.
5. Habermas, Yu 2000, *Strukturni peretvorenniya u sferi vidkrytosti: doslidzhennya katehoriyi hromadyanske suspilstvo*, Litopys, Lviv.
6. Gez, NI 1985, 'Formirovanie kommunikativnoj kompetencii kak obekt zarubezhnyh metodicheskikh issledovanij', *Inostrannye jazyki v shkole*, no. 2, pp. 17–24.
7. Zhukov, JuM, Petrovskaja, LA & Rastjannikov, PV 1990, *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshhenii*, Moskva.
8. Zahorodna, OYu 2010, 'Formuvannya komunikatyvnoyi profesiynoyi kompetentnosti studentiv ekonomichnykh spetsialnostey zasobamy innovatsiynykh tekhnolohiy', Kand.ped.n. abstract, Vinnytsya.
9. Izarenkov, DI 1990, 'Bazisnye sostavljajushhie kommunikativnoj kompetencii i ih formirovanie na prodvnutom jetape obuchenija studentov nefilologov', *Russkij jazyk za rubezhom*, no. 4, pp.54–60.
10. Kazarceva, OM 1999, *Kultura rechevogo obshhenija: teorija i praktika obuchenija*, Flint, Nauka, Moskva.
11. Kupychenko, N, *Komunikativna kompetentnist maybutnoho vchytelya pochatkovoyi shkoly yak psykhologo-pedahohichna problema*, <<http://elibrary.kubg.edu.ua/443/1/Kupychenko%20N.S..pdf>>.

12. Kuzmina, ES & Semenova, VE (eds.) 1987, *Kollektiv. Lichnost. Obshhenie: slovar socialno-psihologicheskikh ponjatij*, Lenizdat, Leningrad.
13. Pashko, LA, Larina, NB & Rudenko, OM 2013, *Komunikatyvna kompetentnist kerivnyka*, Natsionalna akademiya derzhavnoho upravlinnya, Kyiv.
14. Rurik, HL 2011, 'Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesynoyi maysternosti uchytelya ta zasib pobudovy humannykh vzayemyn mizh uchashnykamy navchalno-vykhovnoho protsesu', *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu*, Vydavnychyy Dim Slovo, Kyiv, pp. 344-380.
15. Soloveva, OV & Anikeeva, JuV 2012, 'Kommunikativnaja kompetentnost psihologa: podhody i koncepcii', *Vektor nauki Toljattinskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 1, <<http://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnaya-kompetentnost-psihologa-podhody-i-kontseptsii>>.
16. Uolton, D 2002, *Argumenty Ad hominem*, Institut Fonda Obshhestvennoe mnenie, Moskva.
17. Fedorenko, YuS 2002, 'Komunikatyvna kompetentsiya yak nayvazhlyvishyy element uspishnoho spilkuvannya', *Ridna shkola*, no. 1, pp. 63-65.
18. Fil, HV 2014, 'Komunikatyvna kompetentnist kerivnyka ta yiyi zachennya v upravlinskiy diyalnosti', *Ekzystentsiyi ta komunikatyvni pytannya upravlinnya*, materialy mizhnarodnoyi naukovo-teoretychnoyi konferentsiyi, Sumskyy derzhavnyy universytet, Sumy, part 2, pp. 114-117, <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34620/1/Fil_communicative%20competence.pdf>.
19. Hutorskoj, AV 2003, 'Kljuchevye kompetencii kak komponent lichnostno orientirovannoj paradigmy obrazovaniya', *Narodnoe obrazovanie*, no. 2, pp. 58-64.
20. Canale, M & Swain, M 1980, 'Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing', *Applied Linguistics*, no. 1, pp. 1-47.
21. Hymes, D 1972, 'On Communicative Competence', in Pride, JB & Holmes, J (eds.), *Sociolinguistics*, Penguin, Harmondsworth, pp. 269-293.
22. Hymes, D 1966, 'Two types of linguistic relativity', in Bright, W (ed), *Sociolinguistics*, Mouton, The Hague, pp. 114-158.
23. Lustig, M & Koester, J 2010, *Intercultural communication: interpersonal communication across cultures*, Pearson Education, Boston.
24. Rickheit, G & Srohner, H 2008, *Handbook of Communication Competence*, Hubert & Co., Gottingen.
25. Rickheit, G & Srohner, H 2008, *Handbook of communication competence*, Berlin.
26. Savignon, S 1997, *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*, McGraw-Hill Humanities, New York.
27. Wilson, S & Sabee, C, *Explicating Communicative Competence as a Theoretical Term. Handbook of Communication and Social Interaction Skills*, Erlbaum, Mahwah, N.J.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2015р.